

Applying the Concept of Sustainability and Resistance with a Focus on the Liberation of Palestine in the Literature of the Islamic World (Designing a Pragmatic Model)

Seyedeh Zahra Nozen¹ | Zahra Pakzad² | Abdolreza Aishahi³

Abstract

Resistance literature is a branch of literature that embodies the ingrained concepts of struggle and resistance. This genre focuses on combating oppression, tyranny, and despotism with the primary objective of achieving freedom and liberation, with resistance emphasized until this goal is attained. Within this context, the issue of Palestine, the mobilization of Palestinian fighters, the admiration of their resistance, and the depiction of the Zionist occupiers' image are considered some of the most significant manifestations of resistance literature. Numerous poets have addressed this theme in various forms of Persian and Arabic poetry and prose.

This study aims to apply the concepts of sustainability and resistance concerning Palestine and to design a pragmatic model in this context. The present research is developmental in its objective and qualitative in its approach, conducted through meta-synthesis. The statistical population includes a collection of articles published from 2013 to 2023 on the subject of resistance literature and the Palestinian struggle. The authors selected 66 articles out of 148 from prominent domestic scientific databases and, after content analysis, extracted the categories and concepts, prioritizing them using Shannon's entropy method.

Based on the research findings, 32 concepts were identified and categorized into eight themes, which were further divided into two groups: negative and positive factors. The negative concepts include extensive human rights violations by the Zionists, severe criticism of the international community's silence, rejection of any compromise, and the denial of a heedless society. The positive concepts include the transition from Arab identity to Islamic identity, the expansion of the authority of bravery and martyrdom-seeking, coalition and unity, and the realization of the divine promise (depicting a bright horizon of victory).

Keywords: Liberation of Palestine, Literature, Sustainability, Islamic World, Palestine, Resistance

---

1. Associate Professor, Department of English Language and Literature, Amin University, Tehran, Iran.
Nozenzahra@gmail.com

2. Master of International Relations, University of Gilan, Rasht, Iran.

3. PhD in Political Science, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

کاربست مفهوم پایداری و مقاومت با محوریت آزادی فلسطین در ادبیات جهان

اسلام (طراحی یک مدل عمل‌گرا)

سیده زهرا نوزن^۱ | زهرا پاکزاد^۲ | عبدالرضا عالیشاهی^۳

چکیده

ادبیات پایداری شاخه‌ای از ادبیات است که دو مفهوم نهادینه شده مبارزه و مقاومت را در بطن خود دارد. مبارزه با مجموعه ظلم و ستم، استبداد و اختناق که هدف اصلی آن تحقق آزادی و رهایی بوده و مقاومت نیز تا نیل به این هدف مورد تأکید این نحله از ادبیات است. در این راستا، مسئله فلسطین، تهییج مبارزان فلسطینی و ستایش مقاومت آنان و نیز ترسیم چهره اشغالگران صهیونیستی، یکی از مهم‌ترین تجلی‌های ادبیات مقاومت قلمداد می‌شود. شاعران بسیاری این موضوع را به‌انحاء مختلف در قالب آثار منظوم و منثور فارسی و عربی مطرح نمودند. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر، کاربردی مفهوم پایداری و مقاومت با موضوع فلسطین و طراحی یک مدل عمل‌گرا در این رابطه است. پژوهش حاضر، از نظر هدف، توسعه‌ای؛ از لحاظ رویکرد، کیفی و بر اساس فراترکیب انجام شده است. بر این اساس، جامعه آماری پژوهش، شامل مجموعه مقالاتی که در بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲ شمسی و با موضوعیت ادبیات پایداری و مبارزه مردم فلسطین به چاپ رسیده‌اند، می‌باشد. نویسندگان با جستجو در میان پایگاه‌های علمی مطرح داخلی، تعداد ۶۶ مقاله را از میان ۱۴۸ مقاله برگزیده و پس از تحلیل محتوای آن‌ها، مقوله‌ها و مفاهیم استخراج شده و اولویت‌سنجی آنان نیز با بهره‌گیری از روش آنتروپی شانون انجام شد. بر اساس یافته‌های پژوهش، ۳۲ مفهوم در قالب ۸ مقوله شناسایی و در قالب دو دسته عوامل سلبی و عوامل ایجابی تفکیک شدند. مفاهیم سلبی، به ترتیب شامل مفاهیمی همچون: نقض گسترده حقوق بشر از سوی صهیونیست‌ها، انتقاد شدید از سکوت جوامع بین‌المللی، نفی هرگونه سازش، نفی جامعه غفلت زده و مفاهیم ایجابی نیز به ترتیب شامل مواردی همچون: گذار از هویت عربی به هویت اسلامی، بسط مرجعیت شهادت و شهادت‌طلبی، ائتلاف و اتحاد، تحقق وعده الهی (ترسیم افق روشن پیروزی) می‌باشند.

کلیدواژه‌ها: آزادی فلسطین، ادبیات، پایداری، جهان اسلام، فلسطین، مقاومت.

۱۰

سال ششم

بهار و تابستان ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۱۰/۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۶/۱۳

صص: ۳۲۳-۲۹۵

شاپا چاپ: ۶۳۲۸-۲۵۳۸

الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR: 20.1001.1.25386328.1403.6.10.12.5

۱. نویسنده مسئول: دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.

Email: Nozenzahra@gmail.com

۲. دانش آموخته روابط بین الملل، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۳. دکتری علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

منازعهٔ مسلمانان با یهودیان قدمتی به درازای تاریخ اسلام دارد. از ابتدای تأسیس حکومت اسلامی از سوی پیامبر اسلام^(ص) در مدینه، موضوع کارشکنی، خیانت، تهدید و تخریب یهودیان علیه مسلمین همواره وجود داشته است (ابراهیمی دینانی، ۱۴۰۰: ۳۶). در عصر کنونی نیز به‌ویژه پس از انعقاد قرارداد سایکس-پیکو^۱ علناً با چندپارگی جوامع اسلامی و ظهور مرزهای نوین جغرافیایی شرایط برای اسکان یهودیان در یک سرزمین واحد مهیا شد (فرهودی مقدم، ۱۴۰۱: ۵۱). این موضوع، علناً آغازگر عصر نوینی از مبارزات مسلمانان با یهودیان گردید؛ به‌نحوی که با اشغال بخش‌های وسیعی از سرزمین فلسطین و تأسیس رسمی کشور یهودیان با عنوان اسرائیل در سال ۱۹۴۸ میلادی جنگ‌های پنج‌گانه اعراب با صهیونیست‌ها به وقوع پیوست که نه تنها به اشغالگری آنان در سرزمین‌های فلسطین پایان نداد که عملاً به مرزهای اشغالی صهیونیست‌ها افزود (اور، ۱۴۰۲: ۲۷).

مسئلهٔ حائز اهمیت آنکه کشورهای اسلامی و حتی غیراسلامی زیادی در حوزه‌های مختلف حقوقی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و تا حدودی نظامی به حمایت‌های همه‌جانبه از فلسطینیان مبادرت نمودند که در تبیین علت اصلی این موضوع می‌توان به سه موضوع ایدئولوژی اسلامی (قدس، نخستین قبله‌گاه مسلمین)، مسائل مرتبط با حقوق بشر و جنگ و تا حدودی ناسیونالیسم عربی اشاره داشت (واعظی، ۱۳۹۶: ۷۸). یکی دیگر از حوزه‌هایی که به موضوع فلسطین و منازعهٔ صهیونیست‌ها ورود نموده است، حوزهٔ ادبیات است. بسیاری از شاعران و نویسندگان فارسی و عرب‌زبان، در این زمینه به خلق آثار منظوم و منثور مبادرت نمودند تا از این رهگذر بتوانند به تهییج افکار عمومی مسلمانان دست زده و ضمن ترسیم اقدامات و اشغالگری صهیونیست‌ها، فرهنگ مقاومت و مبارزه را در میان نیروهای فلسطینی زنده نگه دارند. دامنهٔ فعالیت شاعران و

۱ بر اساس این توافق نامه که در تاریخ ۹ ماه می ۱۹۱۶ میلادی میان دولت‌های بریتانیا و فرانسه منعقد شد، مقرر گردید استان‌های خارج از شبه جزیره عربستان به مناطق تحت کنترل و نفوذ انگلیس و فرانسه تقسیم شود. براین اساس قرار بود کنترل مناطقی از فلسطین، اردن، جنوب عراق به اضافه منطقه کوچکی شامل بندر حیفا و عکا برای ایجاد دسترسی به دریا مدیترانه به انگلیس واگذار شود و فرانسه کنترل جنوب شرقی ترکیه امروزی و بخش‌های شمالی عراق و سوریه و لبنان را به دست بگیرد.

نویسندگان در این زمینه تا حد زیادی بستر ساز تعاملات فرهنگی- ادبی شاعران کشورهای مختلف اسلامی با محوریت فلسطین شد؛ به نحوی که ادبیات پایداری و مقامات در این زمینه شرح و بسط بسیاری یافت (ملاابراهیمی، ۱۳۹۶: ۳۵). مسئله مهم دیگر بررسی جنبه یا جنبه‌های ادبیات پایداری شاعران اسلامی با محوریت فلسطین و آزادی قدس است. این موضوع که آزادی فلسطین و قدس غایت تمامی نویسندگان و شاعران حوزه ادبیات پایداری است امری است بدیهی اما تبیین رویکردها و بررسی نظام ادبی مورد استفاده شاعران و نویسندگان این حوزه نیز به نظر بسیار مهم و اثرگذار می‌باشد (بیدج، ۱۴۰۲: ۱۳).

در خصوص ضرورت بحث نیز می‌توان به چند نکته مهم اشاره داشت: نخست آنکه با بررسی طیف وسیعی از آثار ادبیات پایداری با موضوع فلسطین، مشخص شد بیشتر آثار مذکور به بررسی مؤلفه‌های ادبیات پایداری در مبارزات مردم فلسطین پرداخته و یا در حالت دوم به بررسی تطبیقی و مقایسه‌ای آثار شاعران فارسی و عرب پرداخته‌اند، لذا پژوهشی که به نحوی جامع به ارائه مدل مقاومت و کاربست آن در منازعات فلسطینیان و صهیونیست‌ها پرداخته باشد، یافت نشد و این موضوع را می‌توان نخستین ضرورت انجام پژوهش کنونی قلمداد نمود (به این موضوع در بخش پیشینه پژوهش بیشتر خواهیم پرداخت). دوم؛ آنکه شاعران و نویسندگان حوزه ادبیات تنها به خلق آثار ادبی با موضوع مقاومت فلسطین بسنده نکرده‌اند، بلکه دیدگاهی جامع برای رهایی این سرزمین را نیز پیشنهاد نمودند؛ سوم؛ موضوع اشغال سرزمین فلسطین بستر ساز وحدت نظری و عملی میان بسیاری از شاعران جوامع مختلف اسلامی گردید. این موضوع می‌تواند به مثابه یک فرصت مهم و کارساز برای تعامل هرچه بیشتر ادبی- فرهنگی جهان اسلام در خصوص مسئله فلسطین و آزادی قدس قلمداد گردد.

سؤالات پژوهش

با این مقدمات، هدف نویسندگان در پژوهش حاضر، کاربست مفهوم پایداری و مقاومت با محوریت مبارزات مردم فلسطین در ادبیات جهان اسلام است. بر این اساس سؤال اصلی پژوهش عبارت است از: «بر اساس آثار نظم و نثر شاعران و نویسندگان اسلامی، چگونه می‌توان به یک مدل عمل‌گرا در مقاومت، مبارزه و پایداری با موضوع فلسطین دست یافت؟» و در ادامه

«مؤلفه‌های اصلی این الگو مبتنی بر چه مفاهیمی هستند؟» به بیانی شفاف‌تر، در میان طیف وسیعی از آثار نظم و نثر فارسی و عربی شاعران فارسی و عرب‌زبان، با تأکید بر چه مؤلفه‌هایی می‌توان به یک الگوی مقاومت عمل‌گرا برای جوامع اسلامی در راستای مبارزه با اشغالگری‌ها و تهاجم صهیونیست‌ها دست یافت؟ پژوهش حاضر دارای دو دسته از اهداف است. از حیث نظری ارائه دیدگاهی جامع را دنبال می‌نماید تا بتوان گذشته از حوزه‌های دفاعی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی، ژئوپلیتیکی، به شناخت شفاف‌تری در حوزه ادبیات نیز به شناخت جامع‌تری از مفهوم پایداری و مقاومت فلسطین و ترسیم اشغالگری صهیونیست‌ها دست یافت. از حیث کاربردی و از آنجایی که صهیونیست‌ها، دشمن راهبردی فلسطینیان و جبهه مقاومت می‌باشند، تقویت نگاه ادبی-هنری در میان شاعران و نویسندگان با محوریت مقاومت و مبارزه مردم فلسطین را مدنظر دارد.

مبانی نظری

ادبیات پایداری

پایداری، یکی از موضوعات پرکاربرد ادبیات قرن بیستم به شمار می‌رود که عمده موضوع آن بحث و بررسی جنبه بیرونی آن یعنی تجاوز بیگانگان و یا واکاوی دلایل درونی آن یعنی خودکامگی و اختناق داخلی است. در دو قرن گذشته بسیاری از کشورهای جهان به نحوی مستقیم یا غیرمستقیم با مجموعه تجاوزت بیرونی یا استبداد حکام داخلی خود مواجه بوده‌اند و این موضوع از دلایل مهم بسط و گسترش ادبیات پایداری در میان شاعران و نویسندگان بوده است تا مجموعه دلوری‌ها و از خودگذشتگی‌های هم‌میهنان خویش در برابر ظلم و ستم به تصویر کشانند؛ بنابراین نخستین و اصلی‌ترین هدف مطمح نظر ادبیات پایداری را بایستی مبارزه جهت استیفای حقوق تضییع شده ملت یا ملت‌ها دانست. چنین اتخاذ مواضعی، در ادامه بستر ساز تبدیل فعالان حوزه ادبیات پایداری به مصلحان اجتماعی، رهبران نهضت‌های ضد استعماری و ضد استبدادی یا الگوها و اسوه‌های محبوب اجتماعی شده است (ترابی، ۱۳۹۸: ۶).

نکته حائز اهمیت آنکه مضامین و مفاهیم پایداری پدیده نوظهوری نیست بلکه در طول تاریخ و بنا بر شرایط و ساختارهای حاکم بر سیاست، فرهنگ و اجتماع و هویت، رگه‌های برجسته‌ای از ادبیات پایداری در میان آثار ادبی-هنری شاعران و نویسندگان وجود داشته است اما به‌طور کلی

بایستی تأکید داشت که ظهور، قوام و بسط این نوع از ادبیات زمانی است که هویت و تمدن کشوری مورد تهدید واقع شود و اینجاست که شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری ضمن آگاهی و بیداری طیف‌های وسیع مردم آنان را برای مقابله با هویت و تمدن به تاراج رفته تهییج و ترغیب می‌کنند. همچنین بر اساس تأثیرگذاری آثار نظم و نثر ادبیات پایداری، بعضاً شاهد این موضوع خواهیم بود که مخاطبان آثار ادبیات پایداری، ضمن فراتر نهادن از مرزهای یک ملت، دردهای مشترک بشر را به تصویر کشیده و ضمن ارائه پیامی جهانی و مشترک، آینده‌ای روشن و افق‌های پیروزی را ترسیم می‌کنند (سیفی، ۱۳۹۸: ۴۰).

همان‌گونه که در بالا تبیین گردید، ادبیات پایداری را می‌توان به دو شیوه تعریف نمود. یکی بر تجاوز خارجی و دیگری بر استبداد داخلی و سلب آزادی مدنی و مشروع تکیه کرده است. آثاری که مضامین و محتوای اصلی آن آگاهی بخشی و نیز دعوت مردم برای مبارزه و مقاومت در برابر متجاوزان می‌باشد (کاکایی، ۱۳۹۷: ۱۵). این تعریف، بیشتر متمرکز بر تجاوز دشمنان دلالت داشته و لذا به نظر می‌رسد از توجه به ابعاد اجتماعی ادبیات پایداری غفلت ورزیده است. البته در تعریف و تبیینی دیگر از ادبیات پایداری داریم: «ادبیات پایداری نوعی از ادبیات متعهد و ملتزم است که از طرف مردم و پیشروان فکری جامعه در برابر آنچه حیات معنوی و مادی آن‌ها را تهدید می‌کند به وجود می‌آید».

در این تعریف، مفهوم تعهدگرایی مطرح می‌شود که حسب آن ادبیات پایداری بر مجموعه متجاوزان خارجی و نیز مستبدان داخلی تأکید می‌نماید (همان: ۱۷)؛ بنابراین ادبیات پایداری مشتمل بر گستره وسیعی است که بنا بر شرایط حاکم بر دوران مختلف، به موضوعات اصلی و فرعی و زیرشاخه‌های متنوعی تفکیک می‌شود. از طرفی، نحله‌های متنوع ادبیات پایداری در جوامع مختلف وجود دارد، اما حقیقت این است که در دوران مختلف، کشورهایایی که بیشتر مورد هجوم و تجاوز دشمنان واقع شده‌اند، به نحوی ملموس‌تر در ادبیات خود به موضوع پایداری پرداخته‌اند. به‌عنوان مثال، در یک سده اخیر بیشتر کشورهای آمریکای جنوبی، آفریقایی، برخی از کشورهای اروپایی همچون بوسنی و هرزگوین و برخی دیگر از کشورهای آسیایی همچون ویتنام که با موضوعات متنوعی همچون مبارزه با استبداد، آزادی، تبعیض نژادی و رهایی از استعمار

مواجه شدند، در ادبیات خود، با مفاهیم و مضامین ادبیات پایداری بیشتر مانوس بوده‌اند (افخمی ستوده، ۱۴۰۱: ۷).

همچنین، ادبیات پایداری در قالب‌های مختلف ادبی همچون شعر، داستان، زندگی‌نامه، نمایش‌نامه، طنز، هجو و... تجلی یافته که برای نمونه می‌توان به این موارد اشاره کرد. منظومه «سینوهه» که نوعی زندگی‌نامه خود نوشت است، از نخستین آثار داستانی در حوزه ادبیات پایداری کشور مصر محسوب می‌شود. در کشورهای اروپایی در کنار شعر و داستان، نمایش‌نامه پایداری نیز پررونق بوده است. از مهم‌ترین این نمایش‌نامه‌ها می‌توان این موارد را ذکر کرد: «سایه تفنگ‌دار» و «خیش و ستارگان» از شان اوکسی^۱، «مگس‌ها» و «مردم‌های بی کفن و دفن» از ژان پل ساتر^۲ و «شب‌های خشم» از آرمان سالاکرو^۳.

از معروف‌ترین داستان‌های پایداری و مقاومت اروپایی نیز می‌توان به مواردی همچون «بینویان» از ویکتور هوگو^۴، «جنگ و صلح» از لئو تولستوی^۵، «پل رودخانه کوای» از ایوو آندرویچ^۶، «آزادی یا مرگ» از نیکوس کازانتزاکیس^۷، «کارت پستال» از هانریش بل^۸ اشاره نمود. ادبیات پایداری در آمریکای لاتین نیز از رونق ویژه‌ای برخوردار است. برای نمونه می‌توان به پابلو نرودا^۹ اشاره کرد که با کتاب‌های «انگیزه نیکسون‌کشی» و «جشن انقلاب شیلی» در شمار شاعران پایداری شیلی گرفته است. هریت بیچر استو^{۱۰}، نویسنده داستان «کلبه عمو تم» نیز یکی از نویسندگان ادب پایداری آمریکا به شمار می‌رود که با کتاب خود به مبارزه با برده‌داری پرداخته است. جنبش‌های استقلال‌طلبانه در هند و کشورهای آفریقایی نیز باعث رونق ادبیات پایداری در این مناطق شده است. در ایران نیز مضمون‌های پایداری در قالب زندگی‌نامه داستانی، رمان، داستان کوتاه، شعر و نمایش‌نامه بیان شده است که در ادبیات پایداری دوران مشروطه و انقلاب اسلامی بسیاری از این گونه‌ها را می‌توان مشاهده کرد (طلعت، ۱۴۰۰: ۱۷-۱۹). در جهان عرب نیز،

- 1 Sean O'Casey
- 2 Jean-Paul Charles Aymard Sartre
- 3 Armand Salacrou
- 4 Victor Hugo
- 5 Leo Tolstoy
- 6 Ivo Andric
- 7 Nikos Kazantzakis
- 8 Heinrich Boll
- 9 Pablo Neruda
- 10 Harriet Beecher Stowe

بارزترین گونه‌های ادبیات پایداری را می‌توان در ادبیات عرب به ویژه شعر معاصر عربی مشاهده کرد که از آن به عنوان «ادبیات مقاومت» نیز یاد می‌شود؛ بنابراین اصطلاح پایداری را می‌توان برای ادبیات فارسی و اصطلاح مقاومت را در مورد ادبیات عرب به کار برد. درباره پیشینه کاربرد اصطلاح مقاومت در ادبیات عرب نوشته‌اند: «اگرچه اصطلاح ادبیات مقاومت جدید و مربوط به سده معاصر است با نگاهی دقیق به تاریخ ادبیات معاصر جهان به راحتی می‌توان نمونه‌های فراوانی از این ادبیات را بین آثار پیشینیان بدست آورد». در کشورهای همچون فلسطین، مصر و لبنان نمونه‌های برجسته‌ای از ادبیات پایداری یا مقاومت را می‌توان مشاهده کرد. شاعرانی همچون غسان کنفانی، محمود درویش، جبرا ابراهیم جبرا، فدوی عبدالفتاح آغاطوغان و... را می‌توان از برجسته‌ترین شاعران ادبیات مقاومت دانست (طاقتی احسن، ۱۴۰۱: ۴۱-۴۳).

ویژگی‌های ادبیات پایداری

چهره انسانی عام: نمونه‌های شاخص ادبیات پایداری نمادهای قومی، منطقه‌ای و ملی را در برمی‌گیرد اما به دلیل اینکه زبان عام بشری است، همه انسان‌ها در هر زمان و مکانی می‌توانند با آن‌ها ارتباط درونی بیابند. در حقیقت زبان ادبیات پایداری، فراز مکانی و فرامکانی بود و هر کس در همه‌جا و همه‌گاه می‌تواند آن را بفهمد.

بهره‌گیری از نماد: این نوع ادبیات ناگزیر به استفاده از نماد است، زیرا علاوه بر حاکمیت فضای تهدید و ارباب و قدرت فوق‌العاده‌ای در رساندن مقصود و مراد دارد.

مشترکات ادبی، زبانی، فکری: آثار ماندگار ادب پایداری مانند دیگر آثار در حوزه‌های بزرگ، در قالب سبک‌های گوناگون تألیف شده‌اند و می‌توان آن‌ها را در ساختارهای گوناگون ادبی، زبانی، فکری ارزیابی کرد. این آثار از نظر فکری، مضامین بلند و اصیل انسانی دارند و از نظر زبانی قابل تحلیل و تأمل هستند و سرشار از زیبایی‌های لفظی و معنوی می‌باشند (ترابی، ۱۳۹۸: ۸۲-۸۵).

شاخص‌های ادبیات مقاومت

نمایش چهره رنج‌کشیده و مظلوم مردم: نخستین قربانیان نظام‌های بیدادگر مردم هستند، محصول استبداد و بیداد شامل فقر، فساد، سرگردانی و مرگ می‌شود. ادبیات پایداری آینه دردها و مرثیه‌های مردم است.

دعوت به مبارزه: این نوع ادبیات دعوت‌کننده به قیام و ایستادگی است و گاه به صورت فریاد اعتراض است.

ستایش آزادی و آزادگی: آرمان آزادی خواهان، آزادی است. فضای شعر ادبیات پایداری پر از ستیز با زندان و اختناق می‌باشد. آزادی در ادبیات پایداری نقش مهمی دارد و شاعر همواره در جست‌وجوی آن است که آرزوهایش را در شعر به تجلی بگذارد.

طرح بی‌هویتی جامعه و تبعیدیان: دوری از وطن و زندگی در غربت زمینه‌ساز فراموشی و کم‌رنگ شدن سرزمین و حساسیت‌های ملی می‌شود. یکی از دغدغه‌های نویسندگان و شاعران بی‌هویتی نسلی است زیرا اکثر کسانی که در غربت زندگی کرده‌اند، رنج مردم را یاد برده‌اند.

ستایش سرزمین خود: شاعران و نویسندگان در اشعار و متن‌های خود، سرزمین خود راستایش کرده‌اند و مبارزات مردم را در اشعار تجلی می‌کنند (سیفی، ۱۳۹۸: ۵۶-۵۹).

پیشینه پژوهش

-ایزانلو (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «رمان «باب الشمس» سدی در برابر «رژیم حقیقت» صهیونیسم (خوانشی بر اساس تاریخ‌گرایی نوین)» به این نتیجه دست یافته که نویسنده در این رمان، روایتگر رنجی است که فلسطینیان بعد از نکتب در سال ۱۹۴۸ متحمل شدند و تصویری از آوارگی و تبعات آن را نمایش می‌دهد؛ اما در لایه‌های پنهان خود روایتگر گفتمانی است که تلاش دارد تا آرمان فلسطین را به فراموشی بسپارد و ایدئولوژی صهیونیسم را گسترش دهد.

- میراحمدی چناروئی و صابر (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «جامعه‌شناسی معرفت ادبیات مقاومت فلسطین» به این نتیجه دست یافتند که مقاومت صرفاً از طریق تفنگ و گلوله اتفاق نمی‌افتد، بلکه ادبیات نیز می‌تواند به گونه‌ای از مقاومت تبدیل شود. ادبیات ملی را می‌توان تبلور احساسات، افکار و تصورات یک ملت از وطن خویش دانست. این مسئله هنگامی که با جنگ، اشغال، انقلاب، آشوب و... همراه شود، روی تراژیک‌تری یافته و خود به یکی از ابزارهای مقاومت در برابر دشمن تبدیل می‌شود. در میان انواع مختلف ادبی فلسطین از گذشته تاکنون آنچه پررنگ‌تر از سایر انواع ادبیات بوده، شعر است که نشان می‌دهد شعر نسبت به داستان، نمایشنامه، رمان و سایر نمودهای ادبی هم ژرفای عمیق‌تری داشته و هم به لحاظ کثرت اختلاف زیادی با

دیگر نمودها داشته است.

-ارجستانی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «نگاهی تطبیقی بر ادبیات مقاومت و پایداری در شعر قیصر امین‌پور و کمال ناصر» به این نتیجه دست یافتند که در شعر امین‌پور، ویژگی‌هایی چون عاطفه صادقانه، زبان امروزی، گوناگونی موضوعات، پرداختن به مفاهیم با ارزش و اندیشه‌های نو موج می‌زند. شعر کمال، دربردارنده احساسات، درد و رنج‌های شخصی و مسائل اجتماعی و سیاسی زندگی وی و روایت رویدادهایی است که با چشم خویش دیده است. او در شعرش به دفاع از انسان‌های دردمند و آواره‌ای می‌پردازد که قربانی زورگویی‌ها و سیاست‌های اشغالگران و سرسپردگی حاکمان عرب گشته‌اند.

-میرزائی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی انسجام در ساختار نحوی شعر مقاومت (مطالعه موردی شعر بسیسو، فیتوری و صائغ)» به این نتیجه دست یافتند که هماهنگی و پیوندهای شرطی و علی و معلولی از شاخصه‌های سبکی شعر فیتوری است که خوشه‌وار در ساختار قصاید وی ظاهر گشته و حروف همپایه‌ساز عاطفی در پیوند میان جملات نقش اساسی دارد، حال آنکه ساختار گسسته و بدون حروف همپایه‌ساز در شعر بسیسو غلبه دارد که این امر در درجه نخست ناشی از روحیه مبارز و سازش‌ناپذیر شاعر است که به شعر وی سرعت می‌بخشد و حضور حروف همپایه‌ساز را کم‌رنگ‌تر می‌کند. صائغ نیز با بهره‌گیری از عنصر همپایگی و درآمیختگی دو دنیای متفاوت (جنگ و عشق)، میان اندیشه و عاطفه خود پیوند ایجاد می‌کند؛ پیوند بافتار شعری وی حاصل عواطف و معانی است که دو عنصر مادی و معنوی را به یکدیگر گره زده و وحدت معنایی و انسجام جملات شعری وی را فراهم می‌سازد.

-کاوسی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «واکاوی جلوه‌های بیداری و مقاومت در اشعار مرید البرغوثی» به این نتیجه دست یافتند که البرغوثی به کمک اشعارش مردم را به بیداری و مبارزه و ایستادگی بر ضد ظلم و ستم فرامی‌خواند و از قلم برای بیداری و آگاهی ملت خود استفاده می‌کند و امیدوار است که با شعر خود جامعه بشری را از خواب غفلت بیدار سازد و توانسته است با استفاده از نمادها و اسطوره‌ها، وضعیت فعلی فلسطین را به نمایش بگذارد و به هویت فلسطینی و بیداری آن‌ها عینیت بخشد.

-پیری و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تأثیر پایداری فلسطین بر گفتمان انسانی در

دیوان فدوی طوقان» به این نتیجه دست یافتند که از دیدگاه فدوی طوقان، آزادی آنگاه که با مجاهدت و مبارزه به دست آید، ماندگاری و دوام و بقای آن برای نسل‌های آینده بیشتر خواهد بود. همچنین از دید وی، عشق، خمیرمایه وحدت است که می‌تواند حب وطن را در پی داشته باشد و جسم، برخاسته از خاک وطن است و باید به همان منشأ نخستین بازگردد تا به نحو دیگری برانگیخته شود؛ و در این راه خود شاعر به استقبال مرگ می‌شتابد.

همان‌گونه که در بخش ضرورت پژوهش بدان اشاره نمودیم، نویسندگان با بررسی طیف وسیعی از آثار ادبیات پایداری با موضوع فلسطین، نشان دادند بیشتر آثار مذکور به بررسی مؤلفه‌های ادبیات پایداری در مبارزات مردم فلسطین مبادرت نموده و یا در حالت دوم به بررسی تطبیقی و مقایسه‌ای آثار شاعران فارسی و عرب پرداخته‌اند؛ لذا پژوهش مستقلی که به ارائه مدل مقاومت و کاربست آن در منازعات فلسطینیان و صهیونیست‌ها پرداخته باشد، یافت نشد؛ از این رو به نظر می‌رسد برای نخستین بار، پژوهشی با هدف طراحی یک مدل عمل‌گرا در پایداری و مقاومت و مبارزات مردم فلسطین با تأکید بر شاعران جهان اسلام انجام می‌شود.

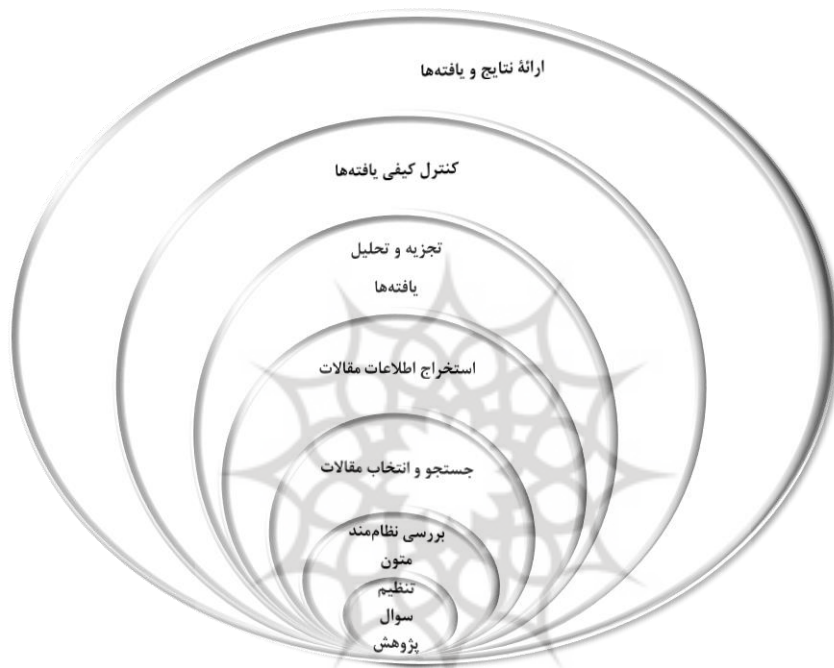
روش‌شناسی پژوهش

از آنجایی که هدف پژوهش حاضر، طراحی مدل عمل‌گرا بر اساس مفاهیم پایداری و مقاومت با محوریت مبارزات مردم فلسطین در ادبیات جهان اسلام است، لذا از نظر هدف توسعه‌ای است و روش جمع‌آوری داده‌ها از نوع توصیفی می‌باشد. در تحقیق حاضر، از روش فراترکیب استفاده شده است و در ادامه و جهت تعیین ضرایب عوامل شناسایی شده از روش آنتروپی شانون استفاده خواهد شد. فراترکیب، روشی است که جهت بررسی و ترکیب مطالعات گذشته و با هدف ارزیابی آنان صورت می‌پذیرد که پس از ارزیابی نتایج آنان نهایتاً نتایج و یافته‌های جدیدی حاصل خواهد شد (جانسون و عبدی طبری^۱، ۲۰۲۳). جامعه آماری پژوهش، شامل مجموعه مقالاتی است که درباره‌ی زمانی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲ و با موضوع ادبیات پایداری و مبارزه مردم فلسطین به چاپ رسیده‌اند و نویسندگان با جستجو در میان پایگاه‌های علمی مطرح داخلی تعداد ۶۶ مقاله را از میان ۱۴۸ مقاله برگزیدند. سپس جهت بررسی اعتبار مطالعات، از ابزار حیاتی کاسپ^۲ استفاده

1 Johnson & Abdi Tabari

2 Critical Appraisal Skills Program (CASP)

شد که به پژوهشگر جهت افزایش دقت، اعتبار و اهمیت مطالعات کمک خواهد نمود. برای فراترکیب، کیلیون^۱ و همکاران روش هفت مرحله‌ای را ارائه نموده‌اند که در پژوهش حاضر از آن استفاده شده است (کیلیون و همکاران، ۲۰۲۳).

شکل ۱. مراحل اجرای پژوهش

مرحله اول: مشخص کردن سؤالات پژوهش: با توجه به هدف، باید به شاخص‌های پژوهش شامل چه جامعه‌ای، چه چیزی، چه زمانی و چگونه‌گی روش پاسخ داده شود که بر این اساس، سؤالات تنظیم شده است.

1 Killion

جدول ۱ سؤالات پژوهش

سؤالات	
What (چه چیزی؟)	شناسایی مفاهیم و تعریف ادبیات پایداری و مقاومت
Who (چه کسی؟ جامعه مطالعه)	جامعه پژوهش، مجموعه مقالات منتشر شده در حوزه ادبیات مقاومت و مبارزه فلسطین در مجلات و پایگاه‌های معتبر علمی داخلی.
When (چه زمانی؟ محدودیت و چارچوب زمانی مطالعه)	مطالعات در حوزه ادبیات پایداری و مقاومت مردم فلسطین از سال ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲
How (چگونه؟ روش انجام مطالعات و چگونگی انتخاب مطالعات)	در این پژوهش مرور ادبیات و تحلیل اسنادی مورد استفاده قرار گرفته و برای چگونگی انتخاب مطالعات از ابزار حیاتی کاسپ استفاده شد.

مرحله دوم: بررسی ادبیات موضوع به صورت نظام‌مند

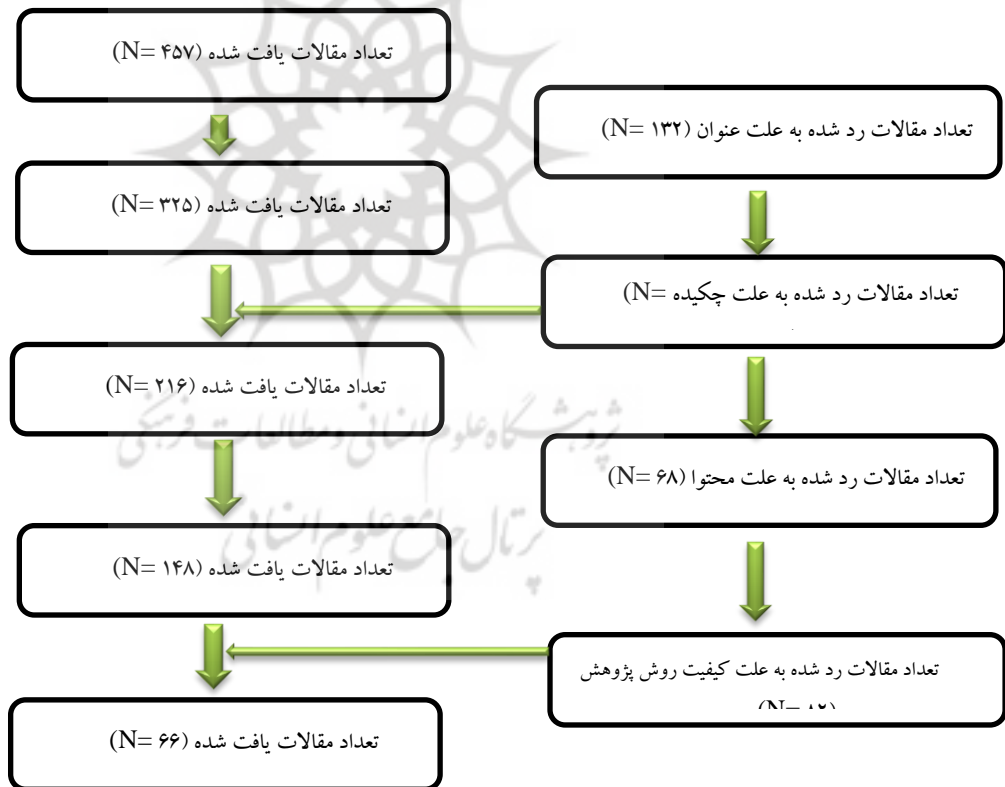
جامعه پژوهش حاضر مشتمل بر مقالات علمی منتشر شده مرتبط با مفاهیم ادبیات پایداری و مقاومت مردم فلسطین علیه صهیونیست‌هاست که در خلال سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲ منتشر شده بودند، تشکیل می‌دهد. کلیدواژه‌های اصلی پژوهش یعنی ادبیات پایداری، فلسطین، مقاومت و رژیم صهیونیستی در پایگاه‌های علمی مطرح معتبر علمی داخلی همچون نورمگز^۱، مگیران^۲، ایرانداک^۳، سید^۴ و ناماتن^۵ مورد جستجو واقع شدند. نتیجه جست‌وجو فهرستی از اسناد شامل ۴۵۷ مقاله بود اما با توجه به هدف پژوهش ۱۴۸ مورد با حوزه مورد بررسی مطابقت داشت و وارد فرایند ارزیابی گردید. مقالات انتخاب شده در چند مرحله مورد ارزیابی قرار گرفتند و تعدادی از آن‌ها به علت عدم تطابق با هدف پژوهش حذف شدند. درواقع، معیار گزینش یا رد مقالات مذکور، ارتباط با مفاهیم اصلی مقاله، بازه زمانی، شرایط و نوع مطالعه بوده است که بر این اساس نهایتاً ۶۶ مقاله برای مطالعه عمیق گزینش شدند.

- 1 Noormags
- 2 Magiran
- 3 Irandoc
- 4 Sid
- 5 Namamatn

یافته‌های پژوهش

مرحله سوم: بررسی و گزینش مقالات مناسب

جهت گزینش مقالات مناسب بر مبنای الگوی مشاهده شده در شکل ۲، مؤلفه‌های گوناگونی مانند عنوان، چکیده، محتوا، دسترسی و کیفیت روش پژوهش مورد تأکید قرار گرفت و بر این اساس مقالات گزینش شدند. در فرایند جست‌وجو نیز شاخص‌هایی مانند عنوان، چکیده، محتوا و جزئیات مقاله (اعتبار مجلات و سال چاپ مقالات) مورد تأکید واقع شد. بر این اساس، بالطبع مقالاتی که ارتباط چندانی با سؤال و هدف اصلی پژوهش، نداشتند، حذف شدند. در واقع هدف این مرحله، پالایش مقالاتی بود که بر اساس عنوان، چکیده و محتوا، تناسب چندانی با هدف پژوهش نداشتند. در شکل ۲ تعداد مقالات منتخب از پایگاه‌های علمی نشان داده می‌شود:

شکل ۲. الگوریتم انتخاب مقالات نهایی

جدول ۲. تعداد مقالات منتخب از پایگاه‌های علمی معتبر داخل کشور

نام پایگاه علمی	نورمگز	مگیران	ایراندک	سید	نماتن	مجموع
تعداد مقالات	۲۱	۱۸	۱۱	۱۲	۴	۶۶

گام چهارم: استخراج اطلاعات

در گام چهارم، مجموعه مقالات منتخب از مطالعات پیشین در راستای دستیابی به یافته‌ها به نحوی جامع و متناوب مورد بررسی واقع شدند. اطلاعات مرتبط با هر یک از ۶۶ مقاله، شامل مؤلفه‌های مقاومت، پایداری، مبارزه، فلسطین و رژیم صهیونیستی، نویسنده/ نویسندگان و سال انتشار استخراج شد و نتایج آن در جدول ثبت شد.

گام پنجم: تجزیه و تحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی

در این مرحله، حسب پژوهش‌های گذشته، کدهایی در نظر گرفته و مفاهیم و مقوله‌ها دسته‌بندی شدند. در واقع، در این مرحله هدف اصلی، ارائه تفسیری نوین و جامع از یافته‌هایی است که از بررسی و تحلیل تمامی مطالعات پیشین انجام شده پدیدار شدند. بر این اساس، ابتدا تمامی عوامل مستخرج از مطالعات صورت گرفته قبل به عنوان کد در نظر گرفته شده و در ادامه با در نظر گرفتن مفهوم کدها، موارد مشابه در یک مفهوم طبقه‌بندی شدند. مؤلفه‌های نهایی به دست آمده در جدول ۳ آورده شده است:

جدول ۳. مفاهیم پایداری و مقاومت با محوریت مبارزات مردم فلسطین در ادبیات جهان اسلام

دسته	مقوله	مفهوم	شاعر/ نویسنده	منبع
عوامل سلبی	نقض گسترده حقوق بشر از سوی صهیونیست‌ها	نسل‌کشی فلسطینیان	محمود درویش؛ منیر شفیق؛ فیروز	احمدی و همکاران (۱۴۰۲)، نعمتی و همکاران (۱۴۰۱)، فرهنگ‌نیا (۱۳۹۸)، سنگری و همکاران (۱۳۹۸)، میرقادری و همکاران (۱۳۹۶)، پسندی و اژه ای (۱۳۹۶)، تک تبار فیروزجاهی و عادل (۱۳۹۶)، غیبی و احمری (۱۳۹۴)
		آوارگی فلسطینیان	امیل حبیبی؛ ادوارد سعید	
		شکنجه زندانیان	قیصر امین پور	
		جنایات جنگی	طاهره صفارزاده؛ عبدالوهاب البیاتی	
		قتل غیر نظامیان	ابراهیم طوقان؛ محمد المهدی الجواهری	
		کوچ اجباری فلسطینیان	سمیح القاسم؛ نزار قبانی	
		انتقاد شدید از سکوت جوامع بین‌المللی	هویت بخشی به موجودیت صهیونیزم	فدوی طوغان؛ جبران خلیل جبران
وجاهت بخشی به استعمارگری صهیونیزم	توفیق زیاد؛ ناتالی حنظل			
تلاش برای تحقق امپریالیسم یهود	کمال ناصر			
تحمیل نظام آپارتایدی	سوزان ابوالهواء، یوسف الخطیب			
نفی هرگونه سازش	سرزنش خیانتگران	ابوسلمی	میراحمدی چناروئییه و	

صابر (۱۴۰۲)، فلاحسی و همکاران (۱۳۹۹)، ساوان پوری و پیشوایی علوی (۱۳۹۹)، ملا ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۷)، مشفق و دوستی (۱۳۹۷)، پورخیرخواه و دهقان (۱۳۹۶)، اکبری و دیگران (۱۳۹۴)	الیاس صنبر؛ غیاث مدهون	نفی ذلت‌پذیری	
	ابراهیم دباغ؛ عبدالله عیسی	توطئه یهودیان و عدم پابندی به تعهدات	
	خلیل سکاکینی؛ سحر خلیفه	انتقاد از سکوت و ترس جوامع عرب	
کاوسی و همکاران (۱۴۰۰)، رستگاری و همکاران (۱۴۰۰)، ملایی پاشایی و همکاران (۱۳۹۹)، کارخانه و همکاران (۱۳۹۷)، جهانی و نورمحمد نهال (۱۳۹۶)، توکلی محمدی و جعفری پنچی (۱۳۹۵)، زینی وند و دیگران (۱۳۹۵)، سیاوشی و شکاری میر (۱۳۹۴)	معین بسیسو نصرالله مردانی	تهییج افکار عمومی	نفی جامعه غفلت‌زده
	غسان کنفانی؛ زینب حبش	تلاش برای قیام گسترده	
	ابراهیم نصرالله؛ تمیم برغوثی؛	آگاهی جمعی	
معصومی شیخ احمدلویی و همکاران (۱۴۰۰)، سروش و همکاران (۱۳۹۸)، کرمی و همکاران (۱۳۹۸)، فدوی و همکاران (۱۳۹۶)، نامداری و همکاران (۱۳۹۶)، مختاری و همکاران (۱۳۹۶)، حاج بابایی و مرادی (۱۳۹۶)، صادقی و دیگران (۱۳۹۳)	هارون هاشم رشید؛ احمد دحبور	تلاش برای احیای شکوه و عزت مسلمین	گذار از هویت عربی به هویت اسلامی
		تحقق امت واحده	
		تمرکز بر هویت دینی واحد	
		تمرکز بر اشتراکات و شناسایی عوامل تفرقه و طرد آنان	
عبدی و جریست (۱۴۰۱)،	سید حسن حسینی؛	وفای به عهد	بسط مرجعیت

عوامل
ایجابی

<p>شهامت و شهادت طلبی</p>	<p>عدم دنیاپرستی</p>	<p>محمد القیسی؛ طاهره صفارزاده، قیصر امین پور؛ سلمان هراتی؛ سید حسن حسینی</p>	<p>زارع درنیانی (۱۳۹۸)، ملازاده و فرید (۱۳۹۸)، آرمن و همکاران (۱۳۹۷)، سالاری خالص (۱۳۹۶)، بختیاری و مشکین فام (۱۳۹۵)، غیبی و احمری (۱۳۹۴)، میرزایی و مرادی (۱۳۹۴)، بشبادی (۱۳۹۳)</p>
	<p>نفی ظلم و تلاش برای تحقق عدالت</p>		
	<p>استفاده از نمادهای دینی - مذهبی (کربلا، جنگ‌های صدراسلام، جنگاوران و نام‌آوران اسلامی)</p>		
<p>ائتلاف و اتحاد</p>	<p>همبستگی و ارتباط عالمان دینی و متفکران اسلامی</p>	<p>علی فوده؛ عبدالرحمن العشماوی</p>	<p>روشن و انق (۱۳۹۹)، تقی زاده و همکاران (۱۳۹۹)، حسین جان زاده و همکاران (۱۳۹۶)، یاری اصطهباناتی و همکاران (۱۳۹۶)، صاعدی (۱۳۹۴)، نجانین و شفیعی حصاری (۱۳۹۳)، گودرزی لمراسکی و باباپور روشن (۱۳۹۲)، محمدی و با وفا (۱۳۹۲)</p>
	<p>نفی تشدد و چندپارگی</p>		
	<p>کنشگری عام</p>		
	<p>آگاهی بخشی</p>		
<p>تحقق وعده الهی (ترسیم افق روشن پیروزی)</p>	<p>پیروی از راه حق</p>	<p>علی موسوی گرمارودی؛ برهان الدین العیوشی</p>	<p>فلاحی و همکاران (۱۳۹۹)، مفاخری و همکاران (۱۳۹۸)، باوان پوری و همکاران (۱۳۹۷)، افضلی و همکاران (۱۳۹۷)، صحرادوان (۱۳۹۶)، جوانمرد و هیبتی (۱۳۹۵)</p>
	<p>توکل بر خداوند</p>		
	<p>مجاهدت بی‌وقفه</p>		
	<p>صبر و استقامت و تحمل دشواری‌ها</p>	<p>ابراهیم مقدمه جورج شکور؛</p>	

سلیمی و همکاران (۱۳۹۴)، گنجعلی و صفاری (۱۳۹۳)، محمدی و باوفا	اسد محمد قاسم؛ سلمان هراتی	یاری و نصرت خداوند		
--	-------------------------------	-----------------------	--	--

گام ششم: کنترل کیفی یافته‌ها

در این مرحله، اساساً جهت حفظ کیفیت یافته‌ها، از شاخص کاپا استفاده شد. شاخص کاپا زمانی مورد استفاده واقع می‌شود که پاسخ‌دهندگان به اولویت‌بندی پاسخ‌ها مبادرت نموده و در ادامه به ارزیابی میزان توافق آنان پردازند. از آنجایی که در پژوهش کنونی، برای استخراج عوامل از مجموعه مطالعات پیشین به‌منابه کد استفاده شد، لذا با در نظر گرفتن شباهت‌های مفهومی، مقوله‌های نوینی شناسایی شده که در ادامه جهت ارزیابی و نهایتاً اولویت‌بندی آنان از سوی خبرگان از شاخص کاپا استفاده شد. این شاخص عددی بین صفر و یک بوده و هرچه شاخص مذکور به عدد یک متمایل‌تر باشد حاکی از توافق زیاد رتبه‌دهندگان خواهد بود. میزان شاخص در سطح اطمینان ۰٫۰۰۰ عدد ۰٫۸۴۴ به دست آمد که با توجه به کمتر بودن عدد معناداری از ۰٫۰۵ فرض استقلال مقوله‌های به‌دست‌آمده رد می‌شود و نهایتاً نشان می‌دهد که استخراج کدها دارای پایایی مناسب است.

گام هفتم: ارائه نتایج

بر اساس روش آنتروپی شانون^۱، می‌توان به لحاظ کمی می‌توان به طراحی یک مدل عمل‌گرا در پایداری و مقاومت مردم فلسطین با تأکید بر اشعار مقاومت مبادرت نمود. بر اساس این روش، ابتدا کدها بر اساس مقوله‌ها که به‌عنوان فراوانی به دست آورده شده و با بهره‌گیری از بار اطلاعاتی هر یک، میزان اهمیت محاسبه می‌شود. بر اساس روش آنتروپی شانون، پردازش داده‌ها در بحث تحلیل فراترکیب با نگاهی جدید مطرح می‌شود و

1 Shannon Entropy

تحلیل فراترکیب بسیار قوی تر و معتبرتر عمل می کند (سارایوا^۱، ۲۰۲۳). ابتدا باید فراوانی هر یک از مقوله‌های شناسایی شده بر اساس تحلیل فراترکیب مشخص شود، سپس بر اساس روش آنتروپی شانون ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌ها محاسبه می‌گردد (کریستی^۲، ۲۰۲۴). برای محاسبه بار اطلاعاتی، عدم اطمینان و ضریب اهمیت مفاهیم از روابط زیر استفاده شد:

رابطه (۱)

$$= 1, 2, \dots, m = -K \sum p_{ij} \times \ln p_{ij} \quad k = \frac{1}{\ln m}$$

رابطه (۲)

$$W = \frac{dj}{\sum dj} \quad d_j = 1 - E_j$$

گذشته از تبیین وزن مفاهیم، رتبه‌کل نیز محاسبه شده است. جدول ۴ رتبه‌بندی و ضریب اهمیت عوامل شناسایی شده را نشان می‌دهد.

جدول ۴. رتبه‌بندی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های شناسایی شده

رتبه کل	رتبه مفهوم	ضریب اهمیت	عدم اطمینان	$\sum p_{ij} \times \ln p_{ij}$	فراوانی	مفهوم	مقوله
۱	۱	۰,۱۶۶	۰,۱۴۶	-۰,۲۶۸	۱۸	نسل‌کشی فلسطینیان	نقض گسترده حقوق بشر از سوی صهیونیست‌ها ۱
	۳	۰,۱۵۲	۰,۱۳۸	-۰,۲۶۴	۶	آوارگی فلسطینیان	
	۲	۰,۱۶۰	۰,۱۳۶	-۰,۲۷۳	۸	شکنجه زندانیان	
	۴	۰,۱۵۰	۰,۱۲۲	-۰,۲۶۵	۱۰	جنايات جنگی	
	۵	۰,۱۴۸	۰,۱۲۸	-۰,۲۶۰	۶	کوچ اجباری فلسطینیان	

1 Saraiva

2 Christie

۲	۱	۰,۱۶۲	۰,۱۵۸	-۰,۲۲۴	۱۱	هویت بخشی به موجودیت صهیونیزم	انتقاد شدید از سکوت جوامع بین‌المللی
	۲	۰,۱۵۶	۰,۱۴۴	-۰,۲۲۸	۲	وجاهت بخشی به استعمارگری صهیونیزم	
	۶	۰,۱۴۰	۰,۱۵۲	-۰,۲۲۲	۷	تلاش برای تحقق امپریالیسم یهود	
	۵	۰,۱۴۲	۰,۱۴۶	-۰,۲۲۶	۵	تحمیل نظام آپارتایدی	
۳	۳	۰,۱۴۸	۰,۱۳۶	-۰,۲۲۸	۷	سرزنش خیانتگران	نفی هرگونه سازش
	۱	۰,۱۵۶	۰,۱۳۲	-۰,۲۲۶	۹	نفی ذلت‌پذیری	
	۴	۰,۱۴۰	۰,۱۴۰	-۰,۲۳۲	۶	توطئه یهودیان و عدم پابندی به تعهدات	
	۲	۰,۱۵۲	۰,۱۴۴	-۰,۲۳۰	۱۰	انتقاد از سکوت و ترس جوامع عرب	
۴	۱	۰,۱۶۲	۰,۱۵۲	-۰,۲۲۸	۱۱	تهییج افکار عمومی	نفی جامعه غفلت زده
	۳	۰,۱۵۲	۰,۱۵۶	-۰,۲۳۲	۸	تلاش برای قیام گسترده	
	۲	۰,۱۵۸	۰,۱۴۸	-۰,۲۲۲	۱۰	آگاهی جمعی	
۵	۴	۰,۱۵۲	۰,۱۴۰	-۰,۲۴۴	۵	تلاش برای احیای شکوه و عزت مسلمین	گذار از هویت عربی به هویت اسلامی
	۲	۰,۱۶۰	۰,۱۴۳	-۰,۲۲۸	۸	تحقق امت واحده	
	۳	۰,۱۵۸	۰,۱۴۸	-۰,۲۲۵	۶	تمرکز بر هویت دینی واحد	
	۱	۰,۱۶۶	۰,۱۵۳	-۰,۲۳۲	۱۰	تمرکز بر اشتراکات و شناسایی عوامل	

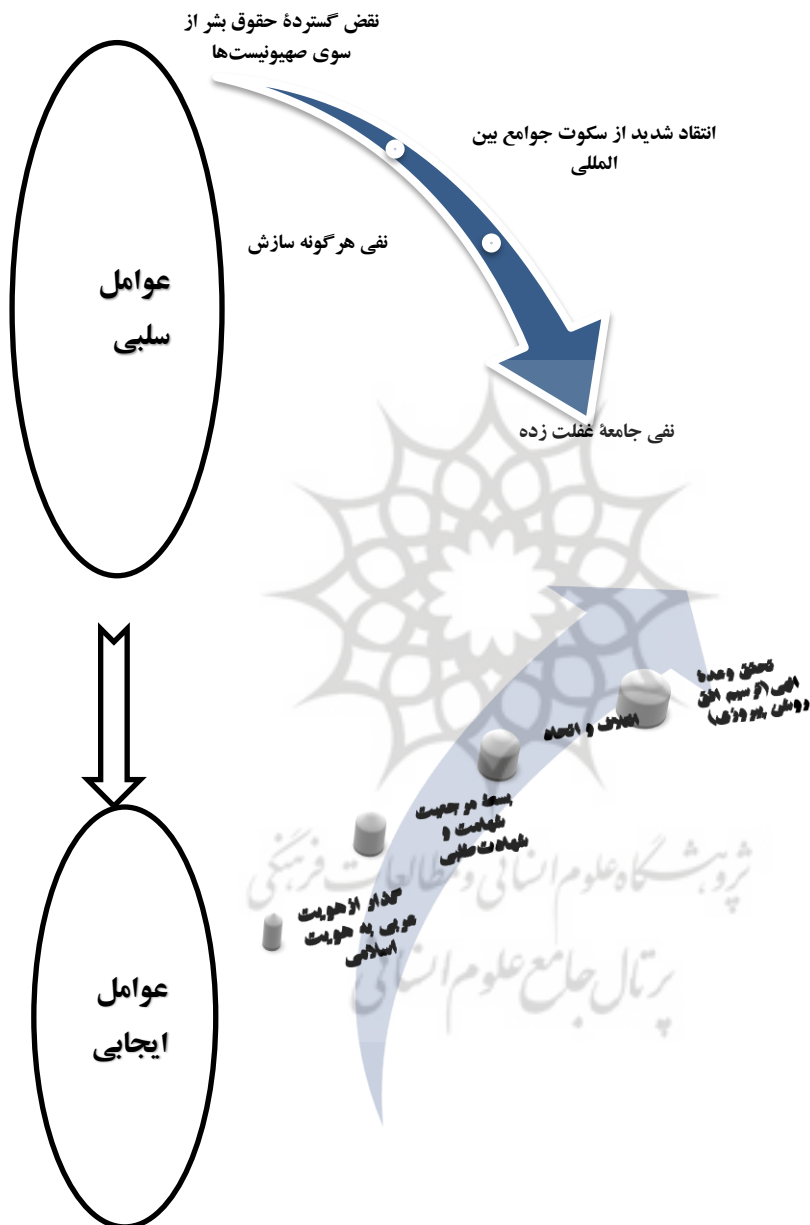
						تفرقه و طرد آنان	
۶	۱	۰,۱۶۰	۰,۱۴۴	-۰,۲۳۵	۱۰	وفای به عهد	بسط مرجعیت و شهامت و شهادت طلبی
	۴	۰,۱۵۰	۰,۱۴۰	-۰,۲۳۲	۹	عدم دنیاپرستی	
	۳	۰,۱۵۴	۰,۱۴۶	-۰,۲۳۰	۶	نفی ظلم و تلاش برای تحقق عدالت	
	۲	۰,۱۵۸	۰,۱۳۸	-۰,۲۲۱	۸	استفاده از نمادهای دینی - مذهبی (کربلا، جنگ‌های صدر اسلام، جنگاوران و نام‌آوران اسلامی)	
۷	۱	۰,۱۶۲	۰,۱۴۴	-۰,۲۲۲	۵	همبستگی و ارتباط عالمان دینی و متفکران اسلامی	ائتلاف و اتحاد
	۳	۰,۱۵۶	۰,۱۳۸	-۰,۲۴۸	۱۱	نفی تشنت و چندپارگی	
	۴	۰,۱۵۰	۰,۱۳۲	-۰,۲۴۶	۱۰	کنشگری عام	
	۲	۰,۱۴۴	۰,۱۳۴	-۰,۲۴۱	۷	آگاهی بخشی	
۸	۱	۰,۱۶۰	۰,۱۴۸	-۰,۲۳۴	۶	پیروی از راه حق	تحقق وعده الهی (ترسیم افق روشن پیروزی)
	۳	۰,۱۵۰	۰,۱۴۰	-۰,۲۲۸	۷	توکل بر خداوند	
	۲	۰,۱۵۴	۰,۱۴۴	-۰,۲۳۰	۹	مجاهدت بی‌وقفه	
	۴	۰,۱۴۸	۰,۱۴۶	-۰,۲۳۲	۸	صبر و استقامت و تحمل دشواری‌ها	
	۵	۰,۱۴۲	۰,۱۳۸	-۰,۲۳۶	۸	یاری و نصرت خداوند	

با توجه به یافته‌های ضریب جدول ۴ مشخص گردید، نقض گسترده حقوق بشر از سوی صهیونیست‌ها بیشترین ضریب اهمیت را داراست و لذا بالاترین رتبه را بر اساس

اشعار شاعران مقاومت در تحقق هرچه بهتر مفهوم پایداری و مبارزات مردم فلسطین را کسب می‌نماید. رتبه‌های دوم، سوم و چهارم نیز بر اساس ضریب اهمیت، مؤلفه‌های انتقاد شدید از سکوت جوامع بین‌المللی، نفی هرگونه سازش و نفی جامعه غفلت‌زده به خود اختصاص داده‌اند. از آنجایی که ضرایب مؤلفه‌ها اعدادی نزدیک به یکدیگر می‌باشد، توجه به این نکته ضروری است که در الگوسازی مقاومت و پایداری برحسب اشعار شاعران مقاومت فلسطین، تمامی این عوامل باید در کنار هم مدنظر قرار گیرند. درواقع، در فرآیند الگوسازی پایداری، هر عامل نقش و کارکرد منحصر به فردی ایفا می‌کند که با توجه به شرایط سیاسی، فرهنگی، مذهبی جنبه مبارزه فلسطینیان علیه صهیونیست‌ها، همه موارد را در تعامل با عوامل دیگر، برای رسیدن به سطح بالایی از کارآیی مدل قرار گیرند. از طرفی اشعار شاعران مذکور نشان داد قرابت فرهنگی - مذهبی شاعران کشورهای اسلامی مختلف با آرمان‌های فلسطین همواره ملموس و ادامه‌دار است و با تأکید بر مفاهیم مستخرج از چنین اشعار و آثاری، می‌توان به یک هویت ادبی در حوزه پایداری و مقاومت فلسطین دست یافت. در شکل ۳ فرآیند کاربست مفهوم پایداری و مقاومت با محوریت مبارزات مردم فلسطین با تأکید بر آثار منظوم و منثور شاعران جهان اسلام ترسیم می‌گردد:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شکل ۳. کاربرد مدل پایداری و مقاومت مردم فلسطین در ادبیات با تأکید بر آثار شاعران و نویسندگان اسلامی

(طراحی: نویسندگان)

نقض گسترده حقوق بشر از سوی صهیونیست‌ها، اولین و مهم‌ترین مقوله شناسایی شده در کاربست مفهوم پایداری و مقاومت با محوریت مبارزات مردم فلسطین می‌باشد. این مفهوم در واقع تداعی‌کننده این است که تقریباً تمامی شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری، در گام نخست بحث خود را با اشغالگری صهیونیست‌ها آغاز نموده و در ادامه ضمن تبیین ددمنشی‌ها، اقدامات خصمانه آنان را به تصویر کشانده‌اند. در این رابطه، عمده تمرکز شاعران ادبیات پایداری تأکید بر مواردی همچون نسل‌کشی فلسطینیان، آوارگی فلسطینیان، قتل غیرنظامیان، شکنجه زندانیان، کوچ اجباری فلسطینیان و جنایات جنگی از سوی صهیونیست‌ها بوده است. دومین مقوله، انتقاد شدید از سکوت جوامع بین‌المللی است. بسیاری از شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری در کنار تبیین اقدامات صهیونیست‌ها، سکوت جوامع غربی را به مثابه مهر تأییدی بر چنین جنایاتی دانسته و آنان را با سکوتشان شریک و حامی اقدامات صهیونیست‌ها تلقی نموده‌اند. در این رابطه عمده مفاهیم مستخرج شده از مقوله سکوت جامعه بین‌المللی در قبال جنایات صهیونیست‌ها علیه ملت فلسطین به ترتیب شامل مفاهیم هویت بخشی به موجودیت صهیونیزم، تلاش برای تحقق امپریالیسم یهود، و جاهت‌بخشی به استعمارگری صهیونیزم و نهایتاً تحمیل نظام آپارتایدی بوده است.

مقوله سوم، نفی هرگونه سازش است. شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری فلسطین همواره به این نکته مهم اذعان دارند که صهیونیست‌ها با اشغالگری و اقدامات غیرقانونی، سرزمینی که تعلق بدن‌ها ندارد را غصب نموده‌اند، لذا هرگونه مماشات و تلاش برای صلح موقت و دائم از اساس مردود است چراکه هیچ انسان آزاده‌ای سرزمین خود را به تاراج نخواهد داد و بر روی بیگانگان نخواهد گشود. در این رابطه تقریباً تمامی شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری فلسطین ابتدا با سرزنش و توییح خیانتگران، هرگونه ذلت‌پذیری و تن دادن به سازش با صهیونیست‌ها را رد نموده و ضمن برشماری طیف وسیعی از توطئه‌ها و خیانت‌های یهودیان از سکوت و ترس جوامع عرب گلایه نمودند. مقوله چهارم، نفی جامعه غفلت‌زده است. اساساً یکی از دلایل مهم سقوط در ورطه استبداد، استعمار و سقوط جوامع، غفلت‌زدگی، خمودگی و رکود طبقات سیاسی و اجتماعی آن جوامع است. بسیاری از شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری یکی از اصلی‌ترین تلاش‌های خود را در خلق آثار پایداری، معطوف به آگاهی، تهییج افکار عمومی و آماده کردن مردم برای مبارزه

کرده‌اند. این موضوع در سراسر ادبیات پایداری فلسطین به‌وضوح به چشم می‌خورد. مقوله پنجم، گذار از هویت عربی به هویت اسلامی می‌باشد. یکی از آفت‌های مهمی که ریشه در صدر اسلام داشته و اقدامات مهمی نیز برای از میان برداشتن این فرهنگ اشتباه از سوی پیامبر (ص) صورت پذیرفت، فرهنگ قبیله‌ای و سپس سنت غلط عرب-عجم بوده است. این موضوع در عصر حاضر با عنوان ناسیونالیسم عرب از آن یاد می‌شود. نویسندگان و شاعران ادبیات پایداری فلسطین نیز به‌رغم آنکه عمدتاً از عرب‌زبانان هستند، اما ضمن آگاهی به این موضوع، در آثار ادبی خود همواره به مفهوم امت واحده اسلامی و تلاش برای احیای شکوه و عزت مسلمین، تمرکز بر هویت دینی واحد و تمرکز بر اشتراکات و شناسایی عوامل تفرقه و طرد آنان توجه ویژه‌ای نموده‌اند. مقوله ششم؛ بسط مرجعیت شهادت و شهادت‌طلبی است. فرهنگ شهادت و مقابله با ظلم و ستم فرهنگی رایج و نهادینه‌شده در آیین اسلام است. این موضوع، هویتی کاملاً مذهبی-عقیدتی داشته و بر اساس آیات قرآن کریم نیز مسلمانان همواره بدان سفارش شده‌اند. بازخورد چنین فرهنگ شهادت‌طلبی و شهادت و ایستادگی، در گام نخست، مقابله همه‌جانبه با تهدیدات دشمن، آگاهی و بصیرت مسلمانان و اقتدار همیشگی آنان خواهد بود. شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری فلسطین جهت نهادینگی چنین فرهنگی تمرکز خود را بر مفاهیمی همچون وفای به عهد، استفاده از نمادهای دینی-مذهبی (کربلا، جنگ‌های صدر اسلام، جنگاوران و نام‌آوران اسلامی)، نفی ظلم و تلاش برای تحقق عدالت و عدم دنیاپرستی گذارده‌اند.

مقوله هفتم بر اساس ضریب اهمیت، ائتلاف و اتحاد است. تشتت، چندپارگی و تفرق بسیاری از کشورهای اسلامی که یکی از خواسته‌ها و اهداف همیشگی صهیونیست‌ها بوده است، دستاویز بسیار مهمی جهت تعمیق اقدامات ضد بشری و اشغالگری آنان در سرزمین‌های اشغالی می‌باشد. شاعران و نویسندگان ادبیات پایداری فلسطینی ضمن تأسف از چندپارگی مسلمانان، همواره ضرورت ائتلاف و اتحاد و همبستگی را گوشزد کرده‌اند. بر این اساس، آگاهی‌بخشی، همبستگی و ارتباط عالمان دینی و متفکران اسلامی و کنشگری عام را می‌توان مناسب‌ترین راهکارهای موردنظر آنان جهت تحقق هرچه بهتر ائتلاف و اتحاد اسلامی قلمداد نمود. نهایتاً هشتمین مؤلفه بر اساس ضریب اهمیت، تحقق وعده الهی (ترسیم افق روشن پیروزی) است. بر اساس آیات قرآن کریم و روایات متعدد، مسلمانان در صورت رعایت نکاتی چند همواره در نبردهای خود با

دشمنان به پیروزی خواهند رسید. پیروی از راه حق، مجاهدت بی‌وقفه، صبر و استقامت و تحمل دشواری‌ها و نهایتاً توکل بر خداوند. در صورت رعایت چنین موازینی، نصرت خداوند شامل حال مسلمانان شده و پیروزی به دست خواهد آمد. شاعران و نویسندگان حوزه ادبیات پایداری نیز در آثار ادبی خود همواره به این موضوع مهم اذعان داشته و نیروهای مبارز فلسطینی را به اتخاذ و اجرای چنین موازینی ترغیب نموده تا بتوانند در نهایت ضمن پیروزی بر اشغالگران، آنان را از سرزمین خود بیرون رانده و با نصرت خداوند به پیروزی نهایی دست یابند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

اساساً ادبیات پایداری به مجموعه آثار ادبی اطلاق می‌گردد که در بطن خود به مفاهیمی همچون استبداد و خفقان، فقدان آزادی، قانون‌ستیزی و قانون‌گریزی می‌پردازد. لذا درون‌مایه و ماهیت ادبیات پایداری، در گام نخست، مبارزه با جریان‌های ضد آزادی و ایستادگی در برابر آن‌هاست. در این نوع ادبیات روح ستیزه‌جویی را می‌توان به‌مثابه نخستین رویکرد مشاهده نمود. به همین سبب، مساعی اصلی نویسندگان ادبیات پایداری، آگاهی بخشی و دعوت به خروج افراد بی‌هویتی است که از درد و رنج هم‌وطنان خود غافل بوده و ضمن برخورداری از رفاه مادی و اجتماعی خود را از طغیان موجود کنار زده‌اند. عمده شاخص‌های مطرح در این گونه ادبیات، مفاهیم و مؤلفه‌هایی همچون ترسیم مردم رنج‌کشیده، دعوت به مبارزه، تمجید فرهنگ ایثار و شهادت، امید به آینده و مدح آزادی است. هرچند توجه شاعران و نویسندگان در طول تاریخ همواره به مفاهیم مندرج در ادبیات پایداری معطوف بوده است و این حوزه از ادبیات در آمریکا، آفریقا، اروپا و آسیا وجود داشته است اما واقعیت این است که موضوع اشغال فلسطین و قدس به‌مثابه نخستین قبله‌گاه مسلمانان از سوی صهیونیست‌ها روحی تازه به ادبیات پایداری به‌ویژه در میان شاعران و نویسندگان جهان اسلام بخشید. به همین سبب، پژوهش حاضر درصدد کاربست مفهوم پایداری و مقاومت با محوریت مبارزات مردم فلسطین در ادبیات جهان اسلام و طراحی یک مدل عمل‌گرا در این رابطه بوده است. تا پیش‌ازاین، عمده پژوهش‌های صورت گرفته با محوریت ادبیات پایداری مرتبط با فلسطین، بررسی ابعاد و مؤلفه‌های آن در میان شاعران و نویسندگان ایرانی و غیر ایرانی و یا بررسی تطبیقی آثار آنان بوده است، اما پژوهش کنونی با

بررسی طیف وسیعی از آثار ادبیات پایداری سعی در طراحی و کاربست مدلی جامع از مفاهیم پایداری و مقاومت در فلسطین داشته است. سؤال اصلی نویسندگان پژوهش کنونی بررسی و تدقیق در این موضوع بوده است که: «بر اساس آثار ادبی شاعران جهان اسلام، چگونه و با تأکید بر چه مفاهیمی می‌توان به یک مدل مفهومی در خصوص کاربست مفهوم پایداری و مقاومت با محوریت مبارزات مردم فلسطین دست یافت؟» نتایج به دست آمده از روش فراترکیب و نیز مطالعات پژوهش‌های صورت گرفته ۳۲ مفهوم در قالب ۸ مقوله را نشان داد که در دو دسته عوامل سلبی و ایجابی تفکیک شدند. به عبارتی دیگر، جهت کاربست هرچه بهتر مفاهیم پایداری و مقاومت در فلسطین، بایستی مفاهیم مستخرج شده را در دو قالب سلبی و ایجابی تفکیک نمود تا بتوان با تدقیق، تحلیل و واکاوی این موارد، به کاربست هرچه بهتر مفهوم پایداری و مقاومت با محوریت مبارزات مردم فلسطین دست یافت. بر این اساس، مفاهیم اصلی با توجه به ضریب اهمیت به ترتیب عبارت‌اند از: نقض گسترده حقوق بشر از سوی صهیونیست‌ها، انتقاد شدید از سکوت جوامع بین‌المللی، نفی هرگونه سازش، نفی جامعه غفلت زده، گذار از هویت عربی به هویت اسلامی، بسط مرجعیت شهادت و شهادت‌طلبی، ائتلاف و اتحاد، تحقق وعده الهی (ترسیم افق روشن پیروزی).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

الف - فارسی

۱. ابراهیمی دینانی (۱۴۰۰). «فلسوفان یهودی و یک مسئله بزرگ: چاپ ششم، تهران: انتشارات هرمس.
۲. ارجستانی، محمد؛ چگینی، اشرف و قوجه‌زاده، علیرضا (۱۴۰۱). «نگاهی تطبیقی بر ادبیات مقاومت و پایداری در شعر قیصر امین‌پور و کمال ناصر». جستار نامه: ادبیات تطبیقی، ۶(۲۱)، ۱۵۸-۱۸۴.
۳. افخمی ستوده، مرضیه (۱۴۰۱). «حماسه در آینه ادبیات پایداری». تهران: انتشارات تدبیر.
۴. اور، تمرا بی (۱۴۰۲). «منازعه فلسطین و اسرائیل». ترجمه پریسا صیادی، چاپ سوم، تهران: انتشارات ققنوس.
۵. ایزانلو، امید (۱۴۰۲). «رمان «باب الشمس» سدی در برابر «رژیم حقیقت» صهیونیسم (خوانشی بر اساس تاریخ‌گرایی نوین)». ادب عربی، ۱۵(۴)، ۱-۲۳.
۶. بیدج، موسی (۱۴۰۲). «ترانه‌های وطن و تبعید؛ گزینه شعر معاصر فلسطین». تهران: انتشارات سوره مهر.
۷. پیری، نوید؛ ترک‌شوند، مهدی و اسکندری، علی‌اصغر (۱۳۹۷). «تأثیر پایداری فلسطین بر گفتمان انسانی در دیوان فدوی طوقان». ادب عربی، ۱۰(۲)، ۲۹۱-۳۰۹.
۸. ترابی، ضیاءالدین (۱۳۹۸). «آشنایی با ادبیات مقاومت جهان». چاپ سوم، تهران: انتشارات بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
۹. سیفی، محسن (۱۳۹۸). «همسو با حماسه؛ سیری در ادبیات مقاومت». تهران: انتشارات به نشر.
۱۰. طاقتی احسن، نرگس (۱۴۰۱). «بررسی و تحلیل شعر سمیح القاسم، شاعر معاصر فلسطین در گستره ادبیات مقاومت». تهران: انتشارات کلمات.
۱۱. طلعت، وحید (۱۴۰۰). «ادبیات پایداری در آینه شعر سپید». چاپ دوم، تهران: انتشارات آدالار.
۱۲. فرهودی مقدم، محمد رامبد (۱۴۰۱). «خاورمیانه و پارادایم سایکس پیکو». تهران: انتشارات مادیار.
۱۳. کاکایی، عبدالجبار (۱۳۹۷). «آوازه‌های نسل سرخ: نگاهی به شعر معاصر ایران از ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷». چاپ سوم، تهران: انتشارات موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۱۴. کاووسی، سبحان؛ ایزانلو، امید و خسروی، سمیرا (۱۴۰۰). «واکاوای جلوه‌های بیداری و مقاومت در اشعار مرید البرغوثی». ادبیات دفاع مقدس، ۵(۸)، ۹۹-۱۱۲.
۱۵. ملاابراهیمی، عزت (۱۳۹۶). «شعر معاصر فلسطین؛ از آغاز تا اشغال». تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۶. میراحمدی چناروئی، منصور و صابر، عقیل (۱۴۰۲). «جامعه‌شناسی معرفت ادبیات مقاومت فلسطین». رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۴(۴)، ۱۰۷-۱۲۸.

۱۷. میرزائی، وحید؛ انصاری، نرگس و شیخی، علیرضا (۱۴۰۱). «بررسی انسجام در ساختار نحوی شعر مقاومت (مطالعه موردی شعر بسیسو، فیتوری و صائغ)». نقد ادب معاصر عربی، ۱۲(۲۲)، ۱۶۵-۱۸۳.
۱۸. واعظی، حسن (۱۳۹۶). «نبرد نابرابر؛ روند ظهور و سقوط رژیم صهیونیستی». چاپ چهارم، تهران: انتشارات سروش.

ب- انگلیسی

19. Christie, D. (2024). Efficient estimation of directional wave buoy spectra using a reformulated Maximum Shannon Entropy Method: Analysis and comparisons for coastal wave datasets. *Applied Ocean Research*, (142), 1-23.
20. Johnson, M., & Abdi Tabari, M. (2023). A research synthesis and meta-analysis. *Journal of System*, (118), 193-209.
21. Killion, K., Harris, J., & Duffy, V. (2023). Caregiver perceptions of snacks for young children: A thematic synthesis of qualitative research. *Journal of Appetite*, (188), 41-56.
22. Saraiva, P. (2023). On Shannon entropy and its applications. *Kuwait Journal of Science*, 50(3), 194-199.

